

КРАЄЗНАВЧІ ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ НА ВОЛИНІ

У статті розкрито історичні витoki наукових досліджень Волинського краю. Аналізуються нові напрямки підготовки майбутніх учителів (студентів, магістрантів, аспірантів) до науково-пошукової діяльності з дослідження історії освіти, культури і духовності Великої Волині (XIX – 30-ті рр. XX ст.), що уточнюють наше знання про значний внесок Волинського краю у скарбницю освіти і культури України.

Висвітлюється досвід педагогічно-краєзнавчої роботи зі студентами вищого навчального закладу.

Узагальнено науково-краєзнавчу роботу формування у майбутніх учителів науково-пошукових компетентностей, почуття «малої батьківщини».

Ключові слова: Волинь, краєзнавство, педагогічне краєзнавство, студенти педагогічних ВНЗ, шляхи формування науково-пошукових умінь студентів.

The article deals with the historical backgrounds of scientific research in the Volyn region. New approaches to the preparation of the future teachers (students, magisters, postgraduate students) for scientific-research work, discovery of pedagogical history, culture of Volyn region (XIX – 30th and XX century) are analyzed and this significantly improves our understanding of a great contribution of Volyn region in the treasury of education and culture of Ukraine.

It reveals educational and local history experience in the work with higher education students.

The scientific and local history activities in the formation of the future teachers' scientific research competences are overviewed, as well as the sense of "homeland".

Keywords: Volyn, countrystudy, pedagogical countrystudy, students of, institutes of higher learning, the ways of forming the scientific-research skills in students.

Упродовж останніх десятиліть в Україні у зв'язку з кардинальною зміною політичної та соціокультурної ситуації, зміною пріоритетів і цінностей, відбувається поступове перетворення нашої держави на шляху до демократизації, до ґрунтовного вивчення й засвоєння національних надбань, зокрема, й у царині педагогічної науки. Актуальність зумовлено й тим, що у зв'язку з зняттям комуністично-ідеологічних штампів, з'явилася потреба у переосмисленні довготривалого минулого педагогічного досвіду, визначних персоналій у конкретних регіонах України, зокрема й на Волині, центром якої з 1800 по 1939 рік було місто Житомир. Важливо, що в Україні з 1990 року діє Всеукраїнське товариство краєзнавців, головою якого є академік НАН України П. Тронько; видається відповідний журнал, а також створені регіональні відділення. Загалом чітко простежується тенденція, за якою в останні десятиліття у загальному краєзнавстві України чітко виокремилися такі його напрями: географічне, природниче,

економічне, етнологічне, культурологічне, літературне, музичне, історичне, педагогічне і художнє.

Підтримуючи О. Сухомлинську, Н. Побірченко, можна стверджувати про необхідність виділення педагогічного краєзнавства в Україні як складової наукової галузі, оскільки це збагатить не лише, педагогіку, але й українську культуру загалом. У сьогоденні, у зв'язку з розвитком педагогічного краєзнавства, реалізацією принципу регіоналізму, культуроїдвдності в українській педагогіці, особливої актуальності набуває підготовка майбутніх вчителів до вивчення історії освіти і культури рідного краю, зокрема й Волині, особливо її історії, визначних постатей XIX – 30-х рр. XX ст.

З історії відомо, що у центрі Волині Житомирі (1900 р.) аматорами Ю. Коробкою і В. Кравченком започатковане Товариство дослідників Волині, розроблені його статут і програма. Суттєвим є те, що членами товариства було обрано чимало й відомих постатей (В. Тутковський), а в роботі брали участь відомі на той час дослідники з Києва, Харкова, Москви, Санкт-Петербурга).

У 20-ті рр. XX ст. Товариством дослідників Волині та Волинським інститутом краєзнавства керував професор В. Кравченко. Під його керівництвом співробітники, аспіранти здійснювали етнологічні, етнопедагогічні дослідження та надавали дієву краєзнавчо-методичну допомогу школам, Волинському ІНО, культурним осередкам з організації місцевих краєзнавчих музеїв. На жаль, наприкінці 20-х років XX ст., цей інститут було закрито, аспірантів проф. В. Кравченка переведено у місто Харків.

У 1991 році відновлена діяльність Товариства дослідників Волині. Його президентом обрано місцевого краєзнавця, доктора географічних наук, професора М. Кострицю. Загалом, ретроспективу освіти й національного виховання нашого Волинського краю у царині польського, українського, російського, німецького, чеського, єврейського шкільництва й діяльності духовних, громадських, просвітницьких, культурницьких та добродчинницьких товариств досліджують вчені Житомирської, Рівненської та Волинської областей (А. Буравський, Н. Бовсунівська, О. Борецько, С. Бричок, С. Жилук, О. Іващенко, С. Коляденко, М. Костриця, О. Костюк, М. Крук, І. Круковська).

Ще наприкінці XVI століття значний вклад у розвиток освіти, культури і духовності вніс Київський воєвода, князь Василь-Константин Острозький. На власні кошти великий меценат у родинному маєтку у місті Острозі відкрив школу-академію (школу, бурсу, церкву і шпиталь). На власне утримання їх життя й оплати праці були запрошені до академії відомі професори західноєвропейських університетів: Я. Лятос, К. Лукарис, М. Грек та ін. За тридцять років діяльності зі стін академії вийшли: перший гетьман війська Запорозького П. Конашевич-Сагайдачний, автор першої української граматики М. Смотрицький, архімандрит Києво-Печерської лаври З. Капистенський та ін. Саме в академії І. Федоровим видрукувана «Острозька Біблія» та перший український буквар «Азбука». Навчаючись тут, майбутні відомі філософи-полемісти, письменники, художники, богослови. На жаль, у 20-ті рр. XVI ст. академія припинила своє існування і на її базі був утворений ієзуїтський колегіум. На початку XIX століття за сприяння князя А. Чарториського, попечителя Віленського учбового округу Т. Чацького у м. Кременці було засновано вищий навчальний заклад – ліцей. Над підготовкою навчальних програм цього закладу (на зразок західних вищих навчальних закладів) трудилися Г. Коллонтай та Т. Чацький. До Кременця були запрошені відомі європейські професори В. Бессер,

Ф. Шейдт, Ю. Чех та ін. На жаль, після відкриття університету Святого Володимира (1834 р.), до Києва були переведені професори і лабораторії ліцею, а сам ліцей був закритий. Перевезли також велику частку реліктових дерев Кременецького ботанічного саду.

Нині частина того ботанічного саду (засновник професор В. Бессер) функціонує на території Кременецької гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка. Навколо могили і пам'ятника засновника саду професора В. Бессера викладацько-студенським колективом планується відновлення парку екзотично-реліктових дерев з урахуванням ландшафтного дизайну і паркового європейського мистецтва XIX століття. Укладена угода про співпрацю із робітниками ботанічного саду імені академіка А. Фоміна Національного університету імені Тараса Шевченка про співпрацю для отримання саджанців реліктових дерев, щоб відновити первинний ландшафт саду. Варто сподіватися, що з часом це місце стане осередком садово-картового мистецтва, а також окрасою міста Кременця.

Варта уваги меценатська діяльність у XIX ст. графа Ільїнського. У ті часи на власні кошти, в одному із флігелів свого палацу у Романові (на Волині) він відкрив інститут для навчання глухих дівчат різного соціального стану (багатих і бідних, сиріт). Кожна жила в окремій кімнаті, мала свою гувернантку. Оскільки у цей час (1808 р.) у Російській імперії не досліджувалися процеси навчання й виховання глухонімих дітей, граф Ільїнський запросив 6 професорів з Парижа (з потрібною оплатою, безкоштовним харчуванням і проживанням). Крім наукових знань дівчата оволодівали вишивкою, ткацтвом, рукоділлям. Варто зазначити, що вихованки вивчали й іноземні мови (французьку, німецьку, польську).

Наприкінці XIX століття з Волинню пов'язана діяльність таких визначних постатей як: Л. Українка, І. Огієнко, Д. Блудов, Т. Шевченко, П. Куліш та ін.

Особливої уваги на початку XX століття заслуговує благочинна діяльність баронів де Шедуар. Саме ця родина магнатів-землевласників викупила у Житомирській міській управі 50 десятин непридатної землі біля річки Тетерів. Облаштувавши цю територію, вони на власні кошти виписали голландського ландшафтного дизайнера і під його керівництвом засадили парк реліктовими деревами. У центрі парку облаштували галерею портретів відомих осіб Європи (у виконанні видатних і художників-портретистів XV – XIX ст.).

У ці часи доброчинністю вирізнявся барон фон Ф. Штейнгель (на власні кошти у Рівненському повіті відкрив школу, церкву, лікарню; досліджував Волинські кургани, фауну і флору цього регіону). Був послом Української Національної Республіки УНР у Германії (1917 р.).

Важливо, що багато яскравих сторінок з історії Волинського краю ще не досліджено, і стало основою діяльності молодих дослідників Житомирського університету.

Наш аналіз наявних в Україні науково-пошукових матеріалів з педагогічного краєзнавства дозволяє стверджувати, що є нагальна потреба в уточненні програми курсу «Історія педагогіки» для вищих педагогічних навчальних закладів. Варто урахувати принцип регіоналізму та культуро-відповідальності для того, щоб заповнити значні прогалини конкретним, особливо цінним регіональним матеріалом щодо розвитку місцевого шкільництва, педагогічних надбань та місцевого фольклору, народних

традицій з виховання дітей та молоді. Значну цінність у цьому представляють місцеві народні казки і традиційний досвід виховання дітей.

Результати роботи проблемних груп кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (керівники: проф. Левківський М.В., проф. Березюк О.С., доц. Борейко О.М.) засвідчують, що студенти-старшокурсники здатні зібрати цілу низку народного досвіду з виховання дітей, народних казок, легенд, бувальщин, пісень, говірок, виховних традицій, переказів з Волинського Полісся. Зміст зібраних матеріалів пронизаний почуттями оптимізму, любові до життя, натхнення, краси рідного краю та перемоги добра над злом. Ці матеріали друкуються у щорічних збірках наукових праць молодих дослідників («Наш рідний край: історія освіти і сьогодення»). Їх мають намір розмістити через експозиції й у майбутньому музеї освіти нашого регіону. Це дозволить молоді глибше пізнати особливості традиційних засад у родинному та громадському вихованні дітей.

Життя та діяльність яскравих самобутніх учених, культурологів, письменників, педагогів ХХ сторіччя із різних регіонів України потребують подальших досліджень, у тому числі і студентами-пошукачами та молодими дослідниками. У зв'язку з цим кардинально змінюється система технології вивчення, зокрема й курсу «Історія педагогіки» з репродуктивного до частково-пошукового та творчого.

Для формування проектувальних умінь та вмінь наукового аналізу, як складників практичного компонента відповідальності майбутніх вчителів, студенти оволодівають сучасними прийомами самостійного опрацювання навчально-наукової літератури, уміннями індивідуально-творчого опрацювання джерел виданих представників регіональної педагогіки. Уміння аналізу, порівняння, зіставлення та екстраполяції ідей відомих представників Волині на наше сьогодення формують у майбутніх учителів здатність до ретроспективи реального навчально-виховного процесу під час проведення семінару-практикуму зі студентами із зазначеного вище курсу.

Поглибленою частково-пошукових, дослідницьких умінь студентів сприяють, насамперед, такі види діяльності, як написання рефератів, виконання завдань з підготовки творчих робіт, обміркування проблемних питань, завдань з педагогічного діалогу (полілогу), з дослідження діяльності освітніх закладів Волині, ретроспективи історії виховання та освітніх процесів на сьогодення, тестового оцінювання різноманітних видів діяльності.

Сьогодні у північних районах України, зокрема, й Волині, чимале поле діяльності краєзнавчого спрямування зосереджується у сфері студентських наукових груп, магістрантів, аспірантів. Йдеться про забезпечення історичної пам'яті про життя і діяльність людей у селах, котрі після Чорнобильської катастрофи були відселені в екологічно чисті зони. Серед волинян-поліщуків у цих селах було чимало талановитих людей, які володіли промислами та ремеслами. Зокрема, члени науково-пошукової групи Житомирського держуніверситету імені Івана Франка, учасники нашого лонгетюдного експерименту результати своїх пошуків відображають у збірках: «Карта промислів і ремесел», «Карта старожитностей, звичаїв і традицій Волині-Житомирщини». У них вони окреслюють самобутніх неординарних особистостей, які народилися у цих місцевостях (для збереження історичної пам'яті у майбутніх поколіннях). Варто відзначити, що у

сукупності названі напрямки досліджень та інші традиції виховних засад у Північних районах України та на Волині можна кваліфікувати як педагогічне краєзнавство.

Особливості методів синектики і маєтки, як шляху формування у студентів умінь ідентифікації, перевтілення, емпатії, розвиваються у них у процесі проведення семінарів-практиків, передусім, усвідомленням елементів творчого мислення та саморефлексії. На цій основі у студентів формуються творчі комунікативні, пізнавальні й організаційні уміння, які є основою розвитку почуття відповідальності, педагогічної культури. Вони, у свою чергу, через механізм рефлексії, слугують основою зміцнення майбутньої професійної компетентності. Природно, що така діяльність у реальній практиці має доповнюватися виконанням ускладнених завдань, участю у Всеукраїнських конкурсах з педагогіки та інших видах пошукової діяльності.

Процес вивчення курсу «Історія педагогіки» у вищому навчальному закладі має завершуватися формуванням науково-пошукових умінь студентів. Як засвідчує наш довготривалий педагогічний досвід, студенти оволодівають здатністю самостійного опрацювання аналізу матеріалів Житомирського, Рівненського і Луцького обласних, державних архівів (з комплексної проблеми дослідження «Велика Волинь: історія освіти і культури»). У зв'язку з цим, студентам попередньо пропонується тематика пошуку з різних напрямків розвитку освітньої галузі у нашому краї (природно, що студентські студії мають будуватися на добровільних засадах в рамках відповідної проблемної групи).

Наш досвід засвідчує, що оптимальними претендентами групи педагогічно-краєзнавчого спрямування можуть бути насамперед студенти з історичного факультету, оскільки вони до 3-го курсу знайомляться з основами джерелознавства, документознавства, архівної справи, історіографії та з технологією пошукової діяльності в архівах. Усе ж, за активної співпраці викладача і студентів, до цієї діяльності здатні долучатися студенти й інших факультетів педагогічних вищих навчальних закладів. Щодо останніх, то необхідною умовою залучення студентів до пошукової діяльності є проведення з ними спеціальних занять з розв'язання особливостей опрацювання архівних документів, технології їх обробки, а також оволодіння ними різноманітних видів аналізу (синхронний, діахронний, аналітичний, теоретичний та ін.) та узагальненням емпіричних фактів.

Завершується процес пошуково-наукової діяльності студентів та магістрантів написанням курсових, дипломних робіт, виступами на наукових конференціях і друком статей. Логічно, все це сприяє формуванню творчих умінь майбутніх учителів, відповідальності, які стають складниками їхньої майбутньої професійної компетентності.

Важливим, у цьому зв'язку, є особистісний компонент відповідальності пошукової діяльності молодих дослідників. Він передбачає розуміння і виявлення кожним студентом власної неповторності, унікальності, власної відповідальності за своє професійне зростання та подальшу самореалізацію як вчителя-вихователя, так і представника рідного краю. Особистісний компонент пов'язаний з глибоким розумінням студентами власних потенційних, різнобічних особистісних і професійних можливостей з метою їх подальшого розвитку та корекції. Зрозуміло, що у цьому напрямку навчально-виховної роботи у вищому навчальному закладі ще надто багато прогалин.

Формування різнобічних умінь у реальному навчально-виховному процесі вищого навчального закладу має низьку суперечностей, складнощів. Все це потребує подальших

експериментальних підтверджень. Проміжні результати засвідчують, що, за умови достатньої сформованості, відповідальність у студентському віці дозволяє юнакам і дівчатам долучатися до навчально-пізнавальної, дослідницько-пошукової, громадсько-корисної праці. Це, в свою чергу, дозволить збагатити педагогічну скарбницю рідного краю та більш глибоко сформувати в майбутніх учителів, за К.Ушинським, почуття «малої батьківщини».

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія історія України : в 5т. / редком. : В. А. Самолій (голова) та ін. – Т.1:А-В. – К. : Наук. думка, 2005. – 688 с.
2. Велика Волинь : історія освіти і культури : монографія / за ред. проф. Левківського М. В. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 500 с.
3. Левківський М. В. Історія педагогіки : підручник / М. В. Левківський – (вид. 2-е, доп.). – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 380 с.

Рецензент: к. пед. н., проф. Безносок О.О.